

Civilizația lecturii

Tradiție și avangardă în Buziașul interbelic: Cercul Maghiar de Lectură

de Benjamin PALINCAȘ

Cercul Maghiar de Lectură din Buziaș a funcționat în interbelic ca instituție culturală interetnică și burgheză. În jurul unei elite de proveniență antebelică s-a coagulat un nucleu de tineri din familiile locale prezente în administrație, industrie și comerț. Spre deosebire de perioada 1903–1918, când, imediat după înființare, societatea culturală s-a remarcat printr-o agendă tradițională, în România Nouă contextul sociopolitic a favorizat o deplasare spre mondenitate, teatru, melodramă, literatură europeană și experimente multilingve, impulsionate și de o vocație socială pe care Reuniunea și-a însușit-o în acești ani. În același timp, figurile feminine au acaparat prim-planul artistic, în acord cu un fenomen mai amplu al lumii noi de emancipare a moravurilor. Criza economică, schimbul de generații și revivalismul conștiinței naționale germane în Banat au reprezentat principalii factori ai declinului Cercului Maghiar de Lectură din Buziaș în a doua decadă a epocii dintre cele două războaie mondiale.

Înființat în anul 1903, la inițiativa lui Imre Rózsa, tatăl sopranei Anna Rózsa (originar din Szeged), *Buziási magyar polgári olvasókör* (Cercul Maghiar de Lectură din Buziaș) a renăscut în 1922, sub președinția lui Mihály Bédy, dirigintele oficiului poștal. Reconstituirea din anii care au urmat Marelui Război, după cum avea să mărturisească notarul Chwalibog Gyula în monografia sa din anul 1970, *Trecutul istoric al Buziașului și nașterea băilor tămăduitoare*, tradusă de Elena Miklószik și adnotată de Florin Medelet, i s-a datorat „prim-pretorului Valer Boleanțu; el fiind foarte popular i-a îndemnat pe membrii de odinioară să reînvie cercul de lectură. Ministerul a aprobat statutele refăcute și la 2 aprilie 1922 cercul și-a reluat activitatea”¹. Prin cuvintele fiind foarte popular, Chwalibog dorea să îi acorde liderului PNR-ist creditul politic pentru succesul unui demers care se anunța sinuos și chiar suspect în contextul României Noi.

Societatea culturală prelua totodată și o moștenire identitară de factură antebelică, dificil de gestionat. În primăvara anului 1905, atunci când Regatul Sfântului Ștefan celebra, la 15 martie, Revoluția din 1848, Cercul Maghiar a răspândit afișe aniversare în toată comuna, *nimerindu-se*, conform cotidianului *Magyarország*, „ca un anunț să fie lipit pe școala gr. cat. de pe

Cercul Maghiar de Lectură în 1926, jucând Cigány Panna².

Sus, de la stânga la dreapta: Angéla Niczifor, doamna Wannenmacher, Maria Wawra și Támady Magda pe scaun. Jos, întreaga trupă de amatori, formată atât din tineri, cât și din membrii vechi ai Cercului Maghiar de Lectură.

Strada Principală”³. De menționat că aici nu a existat o școală greco-catolică. Locul indicat, din Strada Principală, corespunde, în schimb, edificiului

¹ Chwalibog Gyula, *Monografia orașului Buziaș*, manuscris, Buziaș, 1970, p. 38, traducere și note Elena Miklószik și Florin Medelet.

² Színház És Társaság, X, nr. 5, 15 iunie 1926, p. 51.

³ Magyarország, XII, nr. 68, 16 martie 1905, p. 11.

Cercul Maghiar de Lectură din Buziaș, menționat în Cercul Maghiar de Lectură. Studenții din Igloi de Imre Farkas⁴.

Pe scaun, de la stânga la dreapta: János Támady, Edith Tuskán, Gyula Tuskán, Katica Szabó, József Brach, Szidi Virág, János Djebó.

Distribuția: József Schreck, Karl Herrling, Gyula Chwalibog, Krämer Josef jr., Kölmer Géza, Sándor Grimm, Gusztáv Sterk, Béla Varga, János Béres, Béla Wannenmacher, Bertha János, Miklós Igerecz, Binkits Franz, István Szabó, Béla Varga jr., Angéla Niczifor, Endre Brach, Ferenc Strubert, János Strubert, Károly Gion, Lajos Varga.

destinat învățământului confesional ortodox (greco-oriental). Nuanțele acestui episod arătau însă o realitate mult mai delicată, în condițiile în care serbarea patriotică succeda alegerilor dietale din 26 ianuarie, încheiate cu înfrângerea candidaților naționali, printre care și protopopul de Buziaș, Ioan Pepa. „Când domnul Pepó a aflat acest lucru, s-a repezit acolo furios și cu înjurături grozave, a rupt afișul cu propriile mâini și ar fi ordonat ca acestea să nu mai fie lipite în partea românească a satului. Acțiunea scandaluoasă a domnului Pepó se explică prin rezultatele sale electorale.”⁵

Dată fiind această memorie, reînființarea Cercului Maghiar de Lectură a întârziat până în 1922, în pofida însuflețirii locale. Societatea a reapărut pe scena vieții publice în iarna aceluiași an, cu un spectacol organizat în amintirea lui Petőfi Sándor, inaugurat de preotul romano-catolic Ferdinand Lobmayer. Programul a inclus *un număr priceput* de pian susținut de Langl Zsuzsi și Rózsa Erzsí, urmat de interpretarea poeziei lui Petőfi Sándor, *La cap de sat crăsmă mică*, de către

Varga Béla, Jung Margitka, Venczelly Ilonka, Bojzó Ágoston, Gáspáry Lajos, Csulik János și Svoboda István. După acest punct, acompaniată la pian de Langl Zsuzsi, în fața publicului și-a făcut apariția Angéla Niczifor, fiica secretarului Cercului Maghiar de Lectură, Niczifor Gyula, o stea în plină ascensiune locală și regională. A cântat melodrama evreiască *Judit Simon*, succedată de o altă poezie petőfiană, *Jövendölés*, recitată de Roth Janka. Seara s-a încheiat cu dans „până dimineața”⁶. Odată cu repatrierea lui Mihály Bédy, survenită între 1922 și 1923, președinția Cercului Maghiar de Lectură i-a fost încredințată latifundiarului Albert Kayser. Organizația culturală își avea sediul în *Kleines Hotel*, împreună cu biblioteca și sala de întrunire.

La începutul anului 1924, *Temesvarer Zeitung* anunța un bal mascat sub egida *Deutsch-Schwäbischer Kulturverband*, rectificând ulterior: „întrucât textul maghiar din invitație a fost plasat la final, ceea ce, așa cum am aflat de la Buziaș, s-a făcut din curtoazie față de germani, menționat în text, a fost omis din greșeală din comunicarea noastră anterioară. Ne bucurăm să constatăm că acest bal mascat reușit a fost un eveniment comun al Asociației Culturale Germano-Șvăbești din Buziaș și al Cercului Maghiar de Lectură, precizând că organizarea principală a revenit acestuia din urmă. Facem această completare cu atât mai multă plăcere cu cât activitatea culturală îndelungată a Cercului Maghiar de Lectură din Buziaș merită toată aprecierea”⁷. Pe de altă parte, în *Schwäbische Volkspresse*, balul mascat de la Buziaș apărea drept un concurs de costume naționale, menit să *cultive tradițiile populare șvăbești*⁸. Veniturile realizate urmau să fie întrebunțate pentru „îmbrăcarea copiilor săraci de la școală”⁹. În timpul crizei economice, prețul biletelor de intrare varia între 10, 20 și 30 de lei¹⁰.

Distinctivitatea minoritară sedimentată în conștiința colectivă a transformat Cercul Maghiar de Lectură într-un dom cultural sub cupola căruia s-a coagulat un nucleu multietnic de tineri proveniți din familii bune. În interbelic,

⁴ Színházi Élet, XVII, nr. 19, 8 mai 1927, p. 47.

⁵ Ibidem.

⁶ Brassói Lapok, XXVIII, nr. 278, 6 decembrie 1922, p. 4.

⁷ Temesvarer Zeitung, LXXIII, nr. 39, 20 februarie 1924, p. 4.

⁸ Schwäbische Volkspresse, VI, nr. 42, 23 ianuarie 1924, p. 2.

⁹ Temesvarer Zeitung, LXXIII, nr. 33, 13 martie 1924, p. 3.

¹⁰ Idem, LXXXI, nr. 259, 17 noiembrie 1932, p. 3.

spectacolele Cercului Maghiar au căpătat o nouă dimensiune artistică, teatrul impunându-se treptat ca punct principal în programele cu publicul. În 1926, în fața unui auditoriu compus din peste 300 de participanți, printre care și fruntașii comunei, *indiferent de naționalitate*, Cercul Maghiar a pus în scenă piesa în trei acte *Cigány Panna*. Rolul principal i-a revenit Angélei Niczifor, la acel moment o adolescentă de 16 ani, care a impresionat muzical și coregrafic în pașii *dansului țigănesc*, deprins sub îndrumarea Magdei Támady. Rolul secundar i-a revenit Mariei Wawra, fiica contabilei băncii locale *Casa de păstrare*, Maria Wawra, născută Müller, și a rentierului János Wawra. Doamna Wannenmacher a interpretat rolul judecătoarei văduve, Niczifor Ilonka pe cel de țigancă, Susanna Gründhauser pe cel al surorii lui *Cigány Panna*, iar Horváth Mária și Hess Ilonka pe cele de unguroaice, în timp ce Béla Varga a intrat în rolul de bulibașa printr-un dans energic. Au mai jucat, printre alții, Kölmer Géza, Grimm Sándor, Horváth Böske, Patúsinszky Tilda și Gizi, Támady János, Wannenmacher József și Béla, Schreck Józsi, Strubert Feri, Guttmann Elemér, Jung Matyi, Svoboda István, Varga Lajos, Artzner Feri, Hess Józsi, Peruf Jani, precum și copiii Kratochwill Emmi, Virág Viki și Varga Ernő, în rolurile de *puradei*¹¹. Spectacolul a fost regizat de soții Wawra, János deținând totodată și calitatea de director al *comitetului de dramaturgie* din cadrul Cercului Maghiar. De menționat că *Cigány Panna* mai fusese pusă în scenă de Revelion, în 1925, atunci când *Déli Hírlap* observase, în rândurile actorilor, prezența evreicelor Ausländer Lily și Wiener Aranka¹². De asemenea, șeful de gară din Buziaș, Albert Aurel, căsătorit cu Susanna Gründhauser, a asigurat, alături de cvartetul *Wannenmacher* al fraților János, Béla și József Wannenmacher, fundalul muzical¹³.

Anul următor, Cercul Maghiar anunța piesa *Studenții din Igloi* de Imre Farkas, jucată de Támady János, Tuskán Edith, Tuskán Gyula, Szabó Katica, Brach József, Virág Szidi, Djebó János, Schreck József, Karl Herrling, Chwalibog Gyula, Krämer Josef jr., Kölmer Géza,

Grimm Sándor, Sterk Gusztáv, Béres János, Wannenmacher Béla, Bertha János, Igerecz Miklós, Binkits Franz, Szabó István, Varga Béla jr., Niczifor Angéla, Brach Endre, Strubert Ferenc, Strubert János, Gion Károly și Varga Lajos¹⁴. Venitul realizat urma să fie întrebuințat „în beneficiul corului bisericii romano-catolice”¹⁵. Așadar, Cercul Maghiar de Lectură și-a asumat, pe lângă identitatea culturală, și o vocație socială.

Odată cu hirotonisirea unui nou preot romano-catolic, Muzár Antal, biserica *nemțească* din Buziaș s-a arătat mai deschisă către arta laică, găzduind tot mai frecvent reprezentații hibride. În 1928, corul romano-catolic organiza o astfel de reprezentație, deschisă printr-o *mică operetă* în cursul căreia s-au evidențiat Anna Poltsek, Patúsinszky Tilda și Aranka Winkler, urmată de monologul comic al lui Toni Metz și de sceneta muzicală a fetelor Angéla Niczifor, Frida Weiss, Margit Dietz, Olga Dietz, Margit Eipert, Katica Szabó și Edith Tuskán. Apoi, pe scena amenajată corespunzător, corul condus de Gyula Tuskán a interpretat un act din *Il trovatore*, intercalat de prestația „eleviei Conservatorului din Timișoara, Angéla Niczifor, a cărei voce clară a stârnit aplauze unanime”¹⁶. Ovațiile s-au îndreptat apoi către învățătorul Gyula Tuskán, căruia i-a fost decernată o cunună omagială. Așadar, sub îndrumarea unor personalități de proveniență antebelică, nucleul cultural constituit prin aliaj interetnic în prima decadă interbelică a avut în linia întâi figuri feminine precum Angéla Niczifor, Maria Wawra, Aranka Winkler, Frida Weiss, Margit și Olga Dietz.

Efervescența artistică în context religios a condus la restrângerea activității Cercului Maghiar de Lectură, în condițiile în care noul paroh, Muzár Antal, și-a însușit o identitate germană foarte puternică, impulsionată de un fenomen mai amplu de redeșteptare a conștiinței naționale șvăbești în Banat. Imediat după investire, a inițiat o amplă campanie de strângere de fonduri pentru renovarea lăcașului de cult, începută la sfârșitul anului 1928 printr-o seară de muzică și teatru în sala Hotelului Poșta. Au cântat în trei

¹¹ *Színház És Társaság*, X, nr. 5, 15 iunie 1926, p. 51-52.

¹² *Déli Hírlap*, I, nr. 89, 31 decembrie 1925, p. 2.

¹³ *Színház És Társaság*, X, nr. 5, 15 iunie 1926, p. 51-52.

¹⁴ *Színházi Élet*, XVII, nr. 19, 8 mai 1927, p. 47.

¹⁵ *Temesvarer Zeitung*, LXXVI, nr. 70, 29 martie 1927, p. 4.

¹⁶ *Idem*, LXXVII, nr. 51, 3 martie 1928, p. 3.

limbi, într-un format reunit, corul și orchestra bisericii, după care momentul teatral a fost susținut de amatorii Angéla Niczifor, Margit și Katica Eipert, Tilda și Gizi Patúsinszky, Edith Tuskán, Katica Szabó, Aranka Winkler, Margit Hess, Frida Weiss, Mariska Duckhorn, Béla Wannenmacher, Sándor Grimm ș.a. *Temesvarer Zeitung* l-a remarcat printre protagoniști și pe *Martin Vereșan*, preceptorul Buziașului¹⁷. Juxtapunerea confesională de la mijlocul epocii interbelice a însemnat deplasarea centrului de greutate minoritar de la Cercul Maghiar de Lectură spre comunitatea romano-catolică. Reconfigurarea a favorizat o abordare mai elastică din punct de vedere cultural, vizibilă în repertoriul trilingv, german, maghiar și român, interpretat de corul și orchestra bisericii. Cercul Maghiar de Lectură avusese o tentativă similară în 1925, atunci când inclusese în programul de Revelion o piesă alegorică inspirată din societatea bănațeană, pusă în scenă de trei grupuri separate, maghiar, german și român. Din grupul românesc au făcut parte Balthazar Margit, Horváth Mariska și Andrea Azan¹⁸. Numele Balthazar, respectiv Rózsai Balthazar, avea să reapară în 1928 într-una dintre scenele piesei jucate la Hotelul Poșta în folosul bisericii. Printre români au fost semnalate, de-a lungul timpului, convertiri la romano-catolicism, stigmatizate însă de opinia publică. În 1935, *Vestul* îl numea pe Iosif Doboșan, unul dintre funcționarii superiori ai băilor Buziaș, *un renegat* „care de dragul străinilor a trecut și la catolici”¹⁹. Totuși, apartenența religioasă nu a constituit un criteriu de selecție în pregătirea serilor artistice romano-catolice, în condițiile în care din numărul amatorilor făceau parte și evrei, precum Frida Weiss.

La începutul anului 1929, pentru data de 19 ianuarie, *Déli Hírlap* anunța o nouă reprezentare a Cercului Maghiar de Lectură, cuprinzând momente muzicale și teatrale puse în scenă de Weiss Frida, Sterk Zizi, Hess Ilonka, Dietz Margit, Hess Margit, Tuskán Edit, Niczifor Angéla, Eipert Margit, Nagy Mancsi, Szabó Katica, Dietz Olga, Wannenmacher Béla, Kölmer Géza, Martin Béla, Grimm Sándor, Nagy László și Varga Lajos²⁰.

Câteva luni mai târziu, pe 13 mai, societatea culturală sărbătorea cu mare fast 26 de ani de la înființare. Membrii și invitații s-au îndreptat, după o scurtă întrevedere la *Kleines Hotel*, spre biserica romano-catolică, unde au fost întâmpinați de reprezentanții presei minoritare, de cei ai Partidului Maghiar și de un număr important de delegați din comunele învecinate. Slujba, oficiată de prelatul canonic Kayser Lajos, asistat de Muzár Antal, a fost urmată de un moment muzical comun al orchestrei și corului bisericii, *de un înalt nivel artistic*. Adunarea s-a mutat apoi în cimitir, acolo unde, după o scurtă cuvântare rostită de Kayser Albert, au fost depuse omagii la mormintele foștilor președinți Rózsa Imre și Herrling Győző. Comemorarea a fost succedată de o întâlnire în sala de la *Kleines Hotel*, prezidată de același Kayser Albert. Latifundiarul a enumerat, printre realizările Cercului Maghiar, biblioteca cu peste 12.000 de volume, spectacolele melodramatice și distribuirea regulată a ziarelor și revistelor la care organizația era abonată. Ajutorarea copiilor sărmani din comună a fost menționată ca parte esențială a activității Cercului Maghiar de Lectură. A mai luat cuvântul secretarul Niczifor Gyula, pentru a citi telegramele și scrisorile de felicitare, majoritatea din străinătate. Ședința a fost încheiată cu un prânz în sala Casinoului Băilor, unde a toastat mai întâi Kayser Albert în cinstea regelui, iar secretarul Niczifor Gyula s-a adresat celor de altă naționalitate, evocând „tradiționala armonie și înțelegere care a existat întotdeauna între diferitele confesiuni și etnii în Buziaș”²¹. După masă, amatorii Cercului au pus în scenă un spectacol muzical și teatral în aer liber, grădina băilor dovedindu-se neîncăpătoare. Strubert Franz jr., Grimm Sándor, Kölmer Géza, Hess Margit, Angéla Niczifor, Varga Lajos, Bojzó Ágoston, Támady János, Gion Károly și Sehlapánszky János au jucat piesa *Árvalányhaj* de Rátkay László, după care un alt grup, format din Hess Margit, Gion Károly, Wawra Maria, Pisti și Béla Kaminszky, Ausländer Lily, Brach Mariska, Richter Mimi, Támady Magda, Eipert Margit,

¹⁷ *Temesvarer Zeitung*, LXXVII, nr. 265, 23 noiembrie 1928, p. 5.

¹⁸ *Déli Hírlap*, I, nr. 89, 31 decembrie 1925, p. 2.

¹⁹ *Vestul*, VI, nr. 1377, 23 mai 1935, p. 3.

²⁰ *Déli Hírlap*, V, nr. 14, 18 ianuarie 1929, p. 6.

²¹ *Temesvári Hírlap*, XXVII, nr. 106, 14 mai 1929, p. 2.

Patusinszky Gizi, Weiss Frida, Sterk Zizi și Szabó Katica, a interpretat o piesă de teatru mut²².

Biblioteca de la *Kleines Hotel* număra volume de apariție antebelică: *Dr. Pogány* de Lovik Károly, nuvela foarte populară la acea dată *Vidéki emberek* de Petelei István, *Tündérlak Magyarhonban* de Daniel Papp, culegeri de poezii semnate de Gyula Reviczky, cât și lucrări ale unor autori mai modești, precum Vértesi Arnold, cu titlul sugestiv *La băi*. De asemenea, „aproape toți inovatorii de la sfârșitul secolului (Károly Lovik, Zoltán Ambrus, Dániel Papp, Gyula Reviczky, Sándor Bródy, István Petelei) își aveau reprezentate operele în biblioteca Cercului de Lectură din Buziaș”²³. Alături de aceștia puteau fi întâlnite, bineînțeles, și nume ale unor autori considerați clasici: Bálint Balassi, Pázmány Péter, Gyöngyösi István, Mikes Kelemen, Arany János, Csokonai Vitéz Mihály, Kazinczy Ferenc, Kisfaludy Károly, Kisfaludy Sándor, Tompa Mihály, Katona József, Kemény Zsigmond, Petőfi Sándor și Vörösmarty Mihály. La secțiunea de literatură străină, biblioteca cuprindea titluri precum *Nero și Acteea* de Alexandre Dumas (*Dumas Sándor* la Buziaș), *Dama cu camelii* de Alexandre Dumas fiul, șase cărți de Maupassant, *Nopti Albe* de Dostoievski, *Dramă la vânătoare* de Cehov, *Sonata Kreutzer* de Tolstoi și alte opere rusești de Maxim Gorki, Feodor Sologub sau Leonid Andreiev cu traducerea *Frühlingsversprechen*. Catalogul mai indica existența unui exemplar în germană al romanului *Niels Lyhne*, scris de prozatorul danez Jens Peter Jacobsen, dar și *Faust* de Goethe, în limba originală. Nu în ultimul rând, secțiunea universală mai includea lucrări de Georges Ohnet și Émile Zola. Pe lângă beletristică, în interbelic, colecția bibliotecii s-a îmbogățit cu volume de specialitate, precum *Feminismul* de Antalné Bogdán (sau Bogdan Elena), apărut la Timișoara în 1926; studiul lui Ambrus Zoltán asupra criticii teatrale, *A kritikáról*, și introducerea în cercetarea comparativă a basmelor, *A népmese*, publicată de

sociologul evreu de stânga Braun Soma. În aceeași perioadă, fondul bibliotecii s-a extins cu volume de poezii scrise de Ady Endre sau Oscar Wilde, autorul irlandez fiind reprezentat prin *Portretul lui Dorian Gray*, tragedia *Salome*, *Lady Windermere și evantaiul ei*, *De profundis* și *Casa cu rodii*. În inventarul bibliotecii aveau să mai apară, în epoca dintre cele două războaie mondiale, *Crimă și pedeapsă* de Dostoievski, *Demonul*²⁴ dramaturgului nobelizat Gerhart Hauptmann, 12 cărți în germană de Hedwig Courths-Mahler și traduceri în aceeași limbă ale volumelor *Contele de Monte Cristo* și *Laleaua neagră* de Alexandre Dumas tatăl. În anul 1913, în sala de lectură de la *Kleines Hotel* puteau fi citite mai multe periodice, dintre care 21 în maghiară, 15 în germană și câte unul în română, sârbă, franceză și engleză. După alipire, între 1926–1929, biblioteca a fost abonată la *Magyar Kisebbség*, gazetă politică cu agendă națională, apărută la Lugoj din 1922 până în 1942, aliniată unei mișcări minoritare mai ample din care izvorăseră *Banater Deutsche Zeitung*, *Schwäbische Volkspreste*, dar și *Déli Hírlap* sau periodicul evreiesc bilingv (germano-maghiar), de orientare sionistă, denumit sugestiv *Neue Zeit - Új Kor* (Lumea Nouă). Așadar, dacă în antebelic biblioteca avusese un profil public, calibrat așteptărilor oaspeților de sezon, în interbelic, fondul de carte urmărea să răspundă unor cerințe mai degrabă locale, prin volumele despre feminism, critică teatrală, folclor comparat sau problematica minoritară, ilustrând astfel harta mentală a inteligenței maghiare. „Din păcate, nu am găsit răspuns la întrebarea dacă numai membrii Cercului de Lectură puteau împrumuta cărți din bibliotecă sau dacă, eventual, și oaspeții stațiunii balneare aveau acest drept.”²⁵

Accentuarea crizei economice a afectat, în egală măsură, și Cercul Maghiar de Lectură, dependent de veniturile obținute din vânzarea biletelor, „disponibile la tipografia lui József Brach”²⁶. După Revelionul din 1930, organizat cu muzică și teatru, a urmat o pauză artistică

²² *Ibidem*.

²³ Jancsikity Erzsébet, *Olvasáskultúra a Monarchia-beli fürdőhelyeken, în Művelődés- Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat*, Vol. 6, nr. 12, 2016, p. 209.

²⁴ *Wanda, der Dämon*.

²⁵ Jancsikity Erzsébet, *Olvasáskultúra a Monarchia-beli fürdőhelyeken, în Művelődés- Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat*, vol. 6, nr. 12, 2016, p. 208.

²⁶ *Temesvári Hírlap*, XXVIII, nr. 297, 31 decembrie 1930, p. 7.

de doi ani. În februarie 1933, pe scena de la Hotelul Poșta, Cercul Maghiar reapărea cu o comedie, *Fruska*, regizată de Médi Wettel și pusă în scenă de amatorii Martin Béla, Wawra Maria, Anna Riedl, Adela Wettel, Ludwig Pinkus, Tusi Mózes și Támady János²⁷. Prețul de intrare varia între 40, 30 și 20 de lei. Noua formulă, mai restrânsă, precum și numele relativ puțin cunoscute ale protagoniștilor indicau un schimb de generații.

După pierderea părintelui Ferdinand Lobmayer, strămutat în 1928, în vara anului 1934, Antonia Tuskán, soția dirijorului Gyula Tuskán, a încetat din viață la 54 de ani, regretată și de fiica familiei, „doamna Edit Krämer”²⁸. Edith, una dintre figurile din prima linie a vechii garnituri artistice, devenise, în a doua decadă interbelică, *doamna Krämer*, ceea ce anunța o nouă ordine a priorităților personale, resimțită de întregul nucleu feminin al Cercului Maghiar de Lectură. Moartea Antoniei nu a reprezentat doar o pierdere familială, ci și o accelerare a unei tranziții mai ample în conducerea Cercului Maghiar de Lectură, cu atât mai mult cu cât activitatea dirijorului Gyula Tuskán avea să se restrângă vizibil după această dată. În lunile care au precedat decesul,

Grand Hotel și, în dreapta jos, Kleines Hotel, unde își avea sediul

Cercul Maghiar de Lectură²⁹

cuplul vânduse băcănă din Buziaș³⁰, ultima apariție publică a dirijorului Gyula Tuskán fiind semnalată în presă în anul 1933. Cu doar câteva luni înainte de moartea Antoniei Tuskán, se stinsese din viață și János Wawra, tatăl Mariei Wawra și directorul

comitetului de dramaturgie, la vârsta de 58 de ani³¹.

În 1936, și președintele Cercului Maghiar de Lectură, Kayser Albert, înceta din viață la 75 de ani, marcând sfârșitul unei generații și al unui model de gândire. La înmormântare au luat parte primarul Theodor Stănescu, primpretorul Ioan Duicu, președintele tribunalului Ștefan Kaminszky, notarul Ioan Abramescu, protopopul Ioan Geția, avocatul Colman Stura, directorii Muschong S.A., Elemér Patyánszky și Szladek Béla, latifundiarul evreu Wiener Adolf, farmacistul Szentmiklóssy Gyula, directorul de bancă Michael Eusch, avocatul evreu Scheiner Albert, tipograful și colegul József Brach, cu alte cuvinte *întreaga elită a Buziașului, fără distincție de naționalitate*³². După moartea acestuia, tipograful József Brach i-a urmat la conducerea Cercului Maghiar de Lectură. Odată cu destrămarea nucleului interetnic format în prima decadă a epocii interbelice, Cercul Maghiar de Lectură, un bastion al lumii vechi, s-a repliat la un sediu, o bibliotecă și o sală de lectură.

În concluzie, Cercul Maghiar de Lectură a operat în interbelic ca spațiu de agregare socială dincolo de perimetrele canonice de apartenență și excludere etno-confesională din Banatul rural. *Jeunesse dorée* din familii maghiare, germane sau evreiești, precum Kaminszky, Binkits, Wawra, Ausländer, Wiener, Wannenmacher, Niczifor, Tuskán, Dietz, Hess, Weiss sau Gründhauser, numărând magistrați, industriași, meșteșugari, comercianți și funcționari din clasa de mijloc, a constituit un nucleu fără corespondent antebelic, în mijlocul căruia s-au afirmat în special tinerele adolescente, marcând deplasarea Cercului Maghiar de Lectură spre modernitate. Deschiderea către literatura europeană exprima aceeași tendință avangardistă, opusă tradiționalismului din anii premergători Marelui Război. Declinul din a doua decadă interbelică nu a însemnat, așadar, doar restrângerea unei organizații minoritare, ci destrămarea unei forme burgheze de afirmare identitară, pe fondul crizei economice.

²⁷ *Temesvarer Zeitung*, LXXXII, nr. 38, 17 februarie 1933, p. 4.

²⁸ *Banater Deutsche Zeitung*, XVI, nr. 179, 15 august 1934, p. 3.

²⁹ Busiasch.net, Bad Busiasch, unsere Heimat, în Monographie der Eisenbahnstrecke Busiasch – Kurpark, disponibil online la:

<http://www.busiasch.net/Html/Bad%20Busiasch.htm> [văzut în 9 iulie 2026]

³⁰ *Temesvarer Zeitung*, LXXXIII, nr. 56, 27 februarie 1934, p. 12.

³¹ *Idem*, ed. cit., nr. 86, 15 aprilie 1934, p. 9.

³² *Temesvári Hírlap*, XXXIV, nr. 53, 5 martie 1936, p. 4.